

Historia vastauksena ihmisten eksistentiaalsiin kysymyksiin

Sirkka Ahonen

Marc Bloch: *Historian puolustus. Alkuteos Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien. 1997/1949. Suom. Ossi Lehtiö, Lena Talvio, Eli-na Suolahti ja Martti Berger. Artemisia 2003.*

Mikäli ihmistieteissä voi puhua vallankumouksellisista käännteistä, Marc Bloch oli vallankumouksellinen. Hän aloitti työtoverinsa Lucien Fenvren kanssa 1929 *Annales* nimisen aikakauskirjan, jossa hän haastoi historian silloisen valtavirran, lineaarisen poliittisen historian. Haaste koski niin tieteen kohdetta kuin sen metodia. Annalisteihin kuuluivat myöhemmin muiden muassa Fernand Braudel, Jacques Le Goff,

Emmanuel Le Roy Ladurie. Suomalaiset lukijat tuntevat parhaiten Le Roy Ladurien kylätutkimuksen *Montaillou*.

Annalistit antoivat ajalle, historian keskeiselle kategorialle, uuden merkityksen. Aika ei heille ollut lineaarista liikettä kohti modernia tilaa, vaan suhteellinen, monikerroksinen ilmiö. Ajassa tapahtuva muutos saattoi yhdellä elämänaalueella olla hidasta ja pitkäkestoista, *longue durée*, kun taas toisella alueella se tiivistyi dynaamisiksi tapahtumiksi, *evenement*, joilla oli alku ja loppu. Myös ihmisten aikaa koskeva kokemus ja odotus vaihteli ihmisestä toiseen. Le Goffin viittasi esimerkiksi siihen, että keskiajal-

la aika merkitsi kauppiaille eri asiaa kuin kirkonmiehelle.

Historioitsijat jäsensivät perinteisesti elämää valtion, yhteiskunnan, talouden, uskonnon, tieteiden ja taiteen kategorioilla. Annalistit eivät hyväksyneet näitä elämän perusrakenteiksi, yhtä vähän kuin he suostuivat marxilaisten tapaan pitämään luokkia yhteiskuntaa jäsentävinä tai poliittisia ohjelmia valtiollista elämää jäsentävinä käsitteinä. Sen sijaan he katsoivat valtiolisten, yhteiskunnallisten, taloudellisten ja muiden pintakategorioiden pohjautuvat ihmissuhteisiin ja niitä sääteleviin mentaliteetteihin. Historia sai heidän esityksissään ratkaisevasti toisen muodon kuin perinteinen rauhanteosta toiseen etenevä kertomus.

Kulttuurihistorian laajennettu käsite

Marc Bloch oli arvostettu feodalismien tutkija. Miehitetyssä Ranskassa hän joutui vaikeuksiin juutalaisuutensa takia, liittyi vastarintaliikkeeseen ja teloitettiin 1944. Hän jätti jälkeensä käsikirjoituksen *Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien*, "Historian puolustus tai Historioitsijan ammatti", jonka hänen kollegansa Lucien Febvre toimitti kirjan valmiiksi 1949. Englantilainen käännös julkaistiin 1954 nimellä *A Historian's Craft* ja suomalainen laitos vasta 2003 nimellä *Historian puolustus*. Englantilaiset korostivat nimen valinnalla teoksen metodiopillista sisältöä ja suomalaiset sen filosofista sisältöä.

Nyt ilmestynyt suomalainen laitos on samalla kirjoittajan pojan Étienne Blochin tekstikriittinen tutkielma siitä, mitä keskeneräiseksi jääneen käsikirjoituksen eri versiot lopulta paljastavat hänen isänsä historiankäsityksestä.

Kaksoisnimi kuvastaa hyvin kirjan luonnetta. Bloch puolustaa historiaa durkheimilaista sosiologiaa vastaan, jota hän pitää sosiaalisena determinisminä. Toisaalta Bloch kantaa itsekin ajattelussaan positivismien perintöä, jossa historia on empiirinen tiede ja tutkijan on noudatettava korrespondenssiteoriaan perustuvia lähdekriittisiä sääntöjä. "Menneisyys on fakta", hän penää kirjassaan useaan kertaan. Hän puhuu lähdeaineiston havainnoinnista ja painottaa ulkoista ja sisäistä lähdekritiikkiä. Esimerkkinä hän ottaa usein esineellisistä jäänteistä. Hän edellyttää tutkijan sijoittavan jäänteet ajallisiin ja paikallisiin yhteyksiinsä ja vertailevan niitä. Hän pitäytyy ehdottomasta tutkijalle eläytyvää menneisyyden toimijan asemaan asettumista, ei edes collingwoodilaista *re-enactment*ä.

Blochin kuten muidenkin annalistien mieli oli positivismien perinnön suhteen kaksijakoinen. Positivisten tapaan annalistit puhuvat tutkimuslaitoksistaan laboratorioina ja historiasta yhteiskuntatieteenä. Annalisteista monet harjoittivatkin kovaa kvantitatiivista tutkimusta. Bloch rientää kirjassaan kuitenkin heittämään historiantutkijan yltä yhteiskuntatieteellisten käsitteiden ja lainalaisuuksien etsinnän pakkopaidan. Erityisesti hän arvostelee Émile Durkheimia ja tämän tapaa selittää ilmiöitä yhteiskunnan ulkoisista rakenteista käsin. Blochin mukaan tosi historioitsija suuntaa kiinnostuksensa todellisten ihmisten suhteisiin ja aitoihin olemassaolon kokemuksiin. Bloch itse tutki feodaalista yhteisöä sekä ankaran tilastollisesti että tulkiten ihmisten sosiaalisille suhteille antamia merkityksiä.

Kun Bloch kirjoittaa historian tutkivan ennen muuta ihmistä, hän tarkoittaa ihmisen tietoisuutta, johon hän uskoo historiantutkijan pääsevän käsiksi hermeneuttisen tulkinnan avulla. Ihmisten ilmiöille ja suhteille antamisessa merkityksissä ilmenee yhteisön mentaliteetti. Bloch käyttää mentaliteetin sijalla usein käsitettä *kulttuuri* ja tarkoittaa sillä tietyn mentaliteetin ja suhdejärjestelmän sitomaa elämänmuotoa. Bloch katsookin tosi historian olevan nimenomaan kulttuurihistoriaa.

Blochin ajattelun humanistinen puoli näkyy myös hänen ilmeisessä kiinnostuksessaan kieleen. *Historian puolustus* sisältää runsaasti havahduttavia etymologisia löytöjä ja semanttisia siirtymähavaintoja. Feodalismien tutkijana Bloch repii auki "orja" ja "maaorja" käsitteet, jotka hänen mukaansa eivät riitä erottelemaan antiikin, keskiajan ja uudenajan moninaisia epävapauden muotoja. Samoin termi "kapitalismi" on levinnyt hämmäntävän moninaisiin käytöihin. Historian ongelma on se, että historialla toisin kuin esimerkiksi kemiolla ei ole käytävissään kansalliskielistä irrotettua symbolijärjestelmää. Bloch kehottaakin muistamaan, että historian sanasto on suurimmaksi osaksi peräisin tutkimusaineistosta itsestään ja edellyttää siksi tutkijan tulkintaa.

Annalistien tutkimusote oli poikkitieteellinen. He ammensivat metodeja ja oletuksia paitasi kielitieteestä myös antropologiasta – itse asiassa perustivat nykyaikaisen historiallisen antropologian – , psykologiasta, filosofiasta ja kulttuurimaantieteestä. Kun poikkitieteelliset kysymykset vielä yhtyivät elämän eri alueiden yhtäikäiseen käsittelyyn, annalistit saattoivat suurellesesti sanoa harjoittavansa "totaalihistoriaa".

Totalihistoria

”Meidän on varottava pitämästä eri tavoin luokiteltuja ihmisiä kuten *homo religiosus*, *homo economicus*, *homo politicus* [...] jonain muuna kuin mitä ne todellisuudessa ovat: käteviä haamuja, kunhan eivät heittäydy hankaliksi. Ainoa lihaa ja verta oleva olento, johon kaikki tämä sisältyy, on ihminen [...]”. (Bloch: *Historian puolustus*, 2003, s. 173)

Blochin määrittelemässä totalihistoriasa on elämän maku. Siksi suuri yleisö etsiikin siitä vastauksia eksistentiaalisiin kysymyksiinsä: miten selvitä ihmissuhteista, taloudellisesta niukkuudesta, sairauden ja kuoleman pelosta, kasvatusongelmista – sanalla sanoen elämästä. *Montailloun* taannoinen markkinamenestys ei liene niinkään kuvastanut lukijoiden pakoa keskiaikaan kuin historian tulemistä ihmistä lähelle.

Totalihistoria yhtyneenä tiukkaan lähdeuskollisuuteen on raskas tutkimusote. Sitä ei harjoiteta yhden tilivuoden tulosvastuullisuusvaatimusten puitteissa. Braudelin ja Le Roy Ladourien pääteosten tapaisia jättisuorituksia on 1970-luvun jälkeen tuskin ilmaantunut.

Totalihistorialle tyypillisen elämänläheisyyden periaatteen ovat omaksuneet vuorostaan mikrohistorioitsijat, jotka tutkivat pieneksi rajaamiaan kohteita kokonaisvaltaisesti niin läheltä kuin lähdeaineisto antaa myöten mutta eivät aseta itselleen yhtä laaja-alaisia teoreettisia kysymyksiä kuin annalistit.

Annalistit onnistuivat historian ja yhteiskuntatieteiden lähentämisessä hylkäämällä 1800-luvun lopun tieteesuskon jäänteet. Annalistien kysymykset olivat toki teoreettisesti yleisemmällä tasolla kuin perinteisen tapahtumahistorian tutkijoiden, mutta eivät johtaneet kohteen elävältä leikkelyyn niin kuin durkheimilainen sosiologinen lokerointi. Annalistit avasivat mielensä varovasti 1900-luvun syvyyspsykologialle ja fenomenologialle eivätkä hylänneet kokonaan perihumanistisen esseistisen historiankirjoituksen perinnettäkään. Bloch muistuttaa *Historian puolustuksessa* historian viihdyttävästä tehtävästä samalla kun puolustaa alan tieteellisyttä.

Annalistien ehkä tärkeimmäksi perinnöksi on jäänyt historian ja yhteiskuntatieteiden lähentyminen. Sitä on helpottanut yhteiskuntatieteiden, ennen muuta sosiologian historiallistuminen. Ajallinen perspektiivi ja toimijanäkökulma ovat tulleet osaksi sosiologiaa ja tuoneet sen polttopisteeseen Blochin kaipaaman todellisen ihmisen.

Historioitsijat ovat samanaikaisesti puolestaan tiukentaneet käsitteellisiä lähtökohtiaan. Yhteiskuntatieteellisen historian tutkimuksen perinnettä kannattelee ennen muuta European Social Science History Conference (ESSHC), jonka taustalla on vaikea olla näkemättä annalistien vaikutusta. Historiantutkijat ovat Blochin jälkeen toki omaksuneet myös uusia tutkimusotteita, kuten psykohistorian ja foucaultlaisen valtanäkökulman, mutta niidenkin juuria saattaa etsiä annalisteista, jotka asettivat menneisyydelle psykologisia ja antropologisia kysymyksiä.

Metodioppien historiaa

Historian puolustuksen suomalaisen laitoksen helmiä on Matti Peltosen kirjoittama johdanto, erityisesti siihen sisältyvä historian metodioppien historia. Peltonen todentaa Blochin teoksen käännteentekevyyden vertaamalla sitä muihin samanaikaiseen historian metodioppeihin, ennen muuta Louis Halphenin laajalle levinneeseen esitykseen. Blochin ja Halphenin käsitykset ajasta ovat selkeästi dialektisessa suhteessa toisiinsa. On paljastavaa että Halphenin varsin perinteistä historiankäsitystä ilmentänyt teos ilmestyi suomeksi ajallaan, kun taas radikaalimpi Bloch jäi puoleksi vuosisadaksi hyllylle.

Historian puolustusta kannattaa verrata eri maissa toisen maailmansodan jälkeisen sukupolven aikana ilmestyneisiin metodioppeihin. Eri puolilla Eurooppaa etsittiin uutta pohjaa historian uskottavuudelle nimenomaan kriittisestä metodista. Mikä on esimerkiksi Blochin totalihistorian ja Pentti Renvallin rakennekokonaisuuksien käsitteiden suhde? Renvallin oli poikkitieteellinen tutkija ja rakennekokonaisuus pohjaltaan hahmopsykologinen käsite.

Myös vertailu E. H. Carriin on hedelmällistä. Carrin 1961 ilmestynyt *What is history?* käännettiin lähes välittömästi suomeksi (*Mitä historia on?*, Otava 1963) ja toimi kokonaisen sukupolven ajan tulevien historioitsijoiden oppikirjana. Carria ja Blochiin yhdistää toisiinsa tarve ottaa kantaa ja etäisyyttä positivismiin, mutta samalla varovaisuus luopua tieteellisestä monismista. Carr on edennyt kauemmas faktafetisismistä. Kun Bloch toteaa historioitsijan olevan menneisyyden faktuaalisuuden vanki, Carr painottaa tutkijan position relativisoivaa vaikutusta tiedon muodostamiseen. Bloch olisi puolestaan luultavasti moittinut Carria tapahtumahistorian palvonnasta. Kun Bloch penää histo-

rialta laaja-alaisia elämänläheisiä kysymyksenasetteluja, Carr suosittelee tutkijoille etukäteen selvästi rajattujen ongelmien tutkimista.

Niin Blochin kuin Carrin teokset ovat metodioppeina jo kuluneita, osin jopa triviaaleja. Käsitys tiedon sosiaalisesta rakentumisesta ei salli historioitsijan enää rajoittua ulkoisen ja sisäisen lähdekritiikin harjoittamiseen vaan edellyttää oman perspektiivin varioimista ja tiedostamis-

ta. Blochin ontologinen, aikaa ja ihmistä koskeva filosofinen pohdiskelu on sen sijaan edelleen ajankohtaista ja haastavaa. *Historian puolustuksen* puoli vuosisataa myöhästynyt suomentaminen on siksi tarpeellinen kulttuuriteko.

Kirjoittaja on professori emerita Helsingin yliopiston